

SƏNAN ÇİRAQ

ALLAH

*"Rəhman və Rəhim olan Allahın adı ilə!
Yerlərin və Göylərin Sahibi Odur".
"Qurani-Kərim"dən ayə.*

(əvvəli ötən sayda)

Ən böyük mürsid üləmaların bəşəriyyətə hədiyyə olaraq qoyub, getdikləri kitablardır. İnsan özünü dərk etmək üçün daim Allaha müraciət etməli, öz üzərində işləməli və çalışmalıdır. İnsan daimi olaraq həyat və varlıq haqqında dərin-dərin fikirləşməli, hər gün Allahı zikr etməlidir. İnsan öz içinə enməli, öz içini öyrənməli, varlığında olan qaranlıqları işıqlandırmalıdır. Həzrəti peyğəmbərimiz buyururdu ki, "insan beşikdən qəbr evinə qədər öyrənməlidir". Hər gün nəse öyrənməyən ömrünü hədə keçirən insan barsız ağac kimidir. Böyük Azərbaycan aşığı Xəstə Qasım yazırdı:

*Xəstə qasım günü keçmiş qocadı,
Gələn bəzirgandı, gedən xocadı,
Sərv ağacı hər ağacdən ucadı,
Əsli qıtdı, budağında bar olmaz.*

Kamilləşməyən, hər gün dünyadan nəse öyrənməyən adam barsız ağaca bənzəyir və bu dünyadan əliboş gedir. İnsan kamillik zirvəsinə yüksəlmədən özünü və dünyanı dərk edə bilməz. Özünü dərk edə bilməyən insan heyvanların ən avamı olan uzunqulağa bənzəyir, naxıra gedib naxırdan gəlir. Heyvan kimi yaşamaqdansa, yaşa-

mamaq yaxşıdır.

İnsan var qocalır, insan var köhnəlir. Qocalan insan hər gün dünyadan nəse götürür. Köhnələn insan isə hər gün qabından nəse itirir. Köhnələn insan dəyərsiz bir əşyaya, qocalan insan isə lələ-cəvahirata çevrilir. Beləliklə, kamillik məktəbi keçib, kamillik zirvəsinə yüksələn insan Allaha qovuşur, bu dünyadan kamal adlı böyük var-dövlət aparır. Kamilləşməyən, köhnələn insan isə bu dünyadan əliboş, üzüqara gedir.

İnsanın kamilləşməsi üçün ən böyük şərt elm və zəhmətlə məşğul olmaqdır. Onlarsız insanın həyatı puçdur. Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi yazırdı:

*Bir elmi öyrənmək istədikdə sən,
Çalış ki, hər şeyi kamil biləsən.
Kamil bir palançı olsa da insan,
Yaxşıdır yarımçıq papaqçılıqdan.*

Böyük mütəfəkkir alim Nizami Gəncəvi kamil palançılığı yarımçıq papaqçılıqdan üstün tutur.

Kamilləşmə və özünü dərk etmə qarşılıqlı dialektik vəhdətdədi. İnsan kamilləşmədən özünü dərk edə, dərk etmədən kamilləşə bilməz.

Özünü dərk etmə insanı qaranlıqlardan azad olub aydınlığa çıxmasıdır. Özünü dərk edən insan nəfs adlı şeytanın buxovundan azad olur, aydınlığa qovuşur. Özünü dərk edən insan maddi əzablardan və əziyyətlərdən azad olur, rahat nəfəs alır, rahat ömür sürür. Nəfs insanın içində

olan tələbatlar toplusudur. İnsan varlıqların ən şərəflisidir. İnsan eyni zamanda bioloji və zooloji varlıqdır. Nəfs varlıqları yaşadan, onun həyatına təkan və stimül verən cövhəri və nitqi qüvvədir. Cövhəri nəfs bitki və heyvan təbiətli, nitqi nəfs insan təbiətlidir. İnsanın normadan artıq tələbatlara əl atması, var-dövlət yığmağa meyilli olması nitqi nəfslə bağlıdır. Həyatda insana ziyan gətirən ən mürəkkəb məsələ budur, yəni insanın tamahkar olmasıdır. Tamahkarlığın müxtəlif növləri var. O müxtəlif şəkillərdə təzahür edir. Nəfs məsələləri böyük və dahi Azərbaycan alimi Xacə Nəsrəddin Tusinin "Əxlaqi-nasir" əsərində geniş şəkildə şərh olunmuşdur.

"Xoşbəxt insan o kəsdir ki, öz nəfsini idarə edə bilir. Bədbəxt insan o kəsdir ki, öz nəfsini idarə edə bilmir".

Öz nəfsini idarə edə bilən insan kamilləşmə prosesini keçmiş insandır. Öz nəfsini idarə edə bilmə kamilləşmə və özünü dərk etmə prosesi ilə birbaşa bağlıdır.

Nəfsi iki hissəyə bölmək olar:

-Qəderində olan nəfs,

-Qəderindən artıq olan nəfs.

Qəderində olan nəfs o insanlara aiddir ki, o insan artıq öz nəfsini idarə edə bilir. Hər şeyi, bütün həyat məşğuliyyətlərini qəderində edir. Başqasının malında gözü olmur. Normasında qidalanır. Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi yazırdı:

*Bir inci saflığı varsa da suda
Artıq dərd gətirər içəndə o da.*

Normasından artıq qidalanma və əmək məşğuliyyəti insanı müxtəlif xəstəliklərə düşür edir.

Normasından artıq zehni əmək insanın əsəblərini pozub onu məhv edə bilər.

Normadan artıq eşq insanı dəli edib çöllərə salır.

Normadan artıq şəhvət insanı bədbəxtliyə aparır.

Həyatda ən böyük bədbəxtlik tamahkarlıqdır. Bu, nəfsini idarə edə bilməyən insanlara aiddir. Ataların sözü var: "Yalançı tamahkarı aldadır". İnsanın və insan cəmiyyətlərinin həyatını pozan onları bədbəxtçiliyə sürükləyən ən alçaq nəfs tamahkarlıqdır. Əslində tamahkarlıq insanın genin-

də və quruluşundadır. Öz nəfsini idarə edib tamahkarlıqdan əl çəkə bilən insan ən xoşbəxt insandır. Bu kamalın qələbəsidir. Tamahın qələbə çalması kamalın məğlubiyyətidir. Kamal həm qələbə çalar, həm də məğlub olar.

İnsanın törətdiyi pis əməllər tarix boyu baş verən bütün müharibələr, qırğınlar və məhrumiyətlər insanın öz nəfsini idarə edə bilməməsi nəticəsində baş vermişdir. Atalar buyurub ki, çox istəyən azdan da olar. Nəfsini idarə edə bilməyən insanda heç vaxt müsbət xüsusiyyətlər olmur. Bu insan ancaq pis əməllərlə məşğul olur və insanlara ziyan vurur.

Müdrilər buyurb ki, dünya malı dünyada qalacaq. "Süleymana qalmayan dünya heç kəsə qalmaz". İnsan bu dünyadan sərvət aparmır, ən böyük dövlət olan kamal aparır.

Bu dünyadan apardığın kamaldı.

Sənan Çıraq

Nəfsi gözəl olan insanın əməlləri də gözəl olur.

Tamahkarlıq ən ağır ruhi xəstəlikdir. O heç kəs tərəfindən müalicə oluna bilmir. Onun müalicəsi ancaq insanın öz iradəsi daxilindədir.

Eşq olsun nəfsi tox olan kamil insanlara! Dünyanı bəzəyən, dünyanı yaşadan onlardır.

Əgər həyatda nəfsini idarə edə bilən fəzilətli insanlar olmasaydı, dünya çoxdan məhv olardı. Həqqi-təala belə insanlara görə Yer kürəsini qoruyub saxlayır. Allahın insanı yaratmaqda məqsədi, bəlkə də, kamil ruh formalaşdırmaqdır. Allah dünyanı kamil ruhlar vasitəsi ilə idarə edir.

Eşq və məhəbbət

Eşqdir mehrabı uca göylərin

Eşqsiz, ey dünya, nədir dəyərin?!

Nizami Gəncəvi

Eşq insanın ruhi ilə bağlı olan nitqi nəfstdir. Eşq insanın içindən gələn ilahi bir qüvvədir. Eşq bütün canlı və cansız varlıqlara içindən təkamül verən hərəkətverici bir qüvvədir. Elektronların nüvə ətrafında, ayın yer, planetlərin günəş, günəşin qalaktikada fırlanması ilahi eşqlə bağlıdır. Ulu Nizami buyurur ki, eşqsiz dünyanın dəyəri

yoxdur, insan və dünya eşqsiz yaşaya bilməz. Eşq insan üçün nitqi nəfsin əsas hissəsidir. İnsana elektronu, protonu, yeri, göyü bağlayan eşqdır. Ən birinci eşq ilahi eşqdır, yəni Allahın eşqidir. Allah insanı eşqlə yaratmışdır. Sonrakı eşq insanın Allaha və göylərə olan eşqidir. Üçüncü insanın insana, dördüncü insanın təbiətə olan eşqidir. İnsan eşqdən qüvvət alır. İnsan mənən eşqlə qidalanır və nəfəs alır. İnsan eşqsiz bir gün də yaşaya bilməz. İnsanın eşqi gözəl varlıqlara olmalıdır. Pula, şəhvətə eşqi olan ən bədbəxt insandır. Eşq dünyanın bəşəri bəzəyi, dünyanın ruhu, canıdır. İnsan ilahi eşqlə göyləri uca Allaha qovuşa bilər.

Allaha olan eşq cismani birinci eşq olmalıdır. İnsanın Allaha olan eşqi ana bətnindən başlayır. İnsan ana bətnindən ayrılaraq işıqlı dünyaya gəlir, böyüyə-böyüyə, kamilləşə-kamilləşə Allaha sarı yol gedir, bu yolda əzabların, əziyyətlərin içindən keçir, ancaq eşqindən dönmür, eşqindən usanmır. Dünyanın quruluşu belədir, Allah dünyanı belə yaratmışdır.

İnsan eşqi ilə ucala bilər. İnsanı ucalaşdıran, uca edən eşqdır. İnsanın eşqi uca səmaya, sonsuz dəryaya bənzəyir. Eşqsiz insan quru ağac qabığı kimi, eşqli insan bol bəhrəli ağac kimidir. İnsanın eşqi olmadan insan uca tanrını sevə bilməz, yaşaya, yarada, zəhmətə qatlaşa bilməz. İnsan sonsuz eşq dənizində itən gəmidir, eşq dalğaları onu daim çalxalayar, insan eşqilə göylərə uçur, səmaya ucalır. İnsanın ikinci eşqi torpağa, vətənə olmalıdır.

Böyük Azərbaycan şairi Abbas Səhhət yazır:

*Vətəni sevməyən insan olmaz,
Olsa da ol şəxsə vicdan olmaz.*

Bəli, vətəninə sevməyən vicdanı olmaz. Vicdansız insan isə insan deyil. Varlıqların ən qorxuludur. Vətən körpə beşiyi, ana laylasıdır. Beşiyimiz vətən qoynunda yırğalanır, dünyanın nemətlərini vətən qoynunda dadırıq, dünyanın gözəlliklərini vətən qoynunda duyuruq. Vətəni qorumaq hər bir vətən oğlunun müqəddəs borcudur, vəzifəsidir.

"Torpağı qorumasın becərməyə, becərməsən qorumağa dəyməz". Dədə Qorqud dastanında belə deyilir. Vətən müqəddəs olduğu kimi, vətənə

olan eşq də müqəddəs olmalıdır. Vətən istiqlalı ən ümdə şərti. Hər bir vətən oğlu torpaq uğrunda hər an şəhid olmağa hazır olmalıdır.

Böyük Azərbaycan şairi Almas Yıldırım yazır: "Torpaq uğrunda ölənsə, Vətəndir!"

*Torpaq üstə ağlar canım,
Dərmanıdır axan qanım.
Tanrıdır axır gümanım,
Mənə baxan gözü qərib.*

Bu gün Azərbaycan faciə içindədir. Bu gün vətən torpaqları işğal altındadır. Ərazimizin iyirmi faizi xain ermənin tapdağındadır. Bu gün Azərbaycan oğlu torpaqlarımızı yağlı tapdağından azad etmək üçün Ali Baş Komandanın əmrini gözləyir.

*Ağlayan mən olum, gülən vətənim,
Ona sərhəd olsun gülüm, çətənim.
Onda gözü yaşlı özüm gələm,
Vətən iqbalını içib ölərəm.*

Vətən iqbalı o qədər dadlıdır ki, onu içmədən ölməyə haqqımız yoxdur.

*Eşq olsun Qarabağımız azad olunacaq günə!
Eşq olsun qeyrətli vətən oğullarına!*

Allah eşqilə, vətən sevgisi ilə yaşayan insan dünyanın ən xoşbəxt insanıdır. Allahı sevmək, vətəni sevmək, haqqı, ədaləti sevməkdir ən böyük ucalıqdır.

Eşq olsun ucalıqlara!

İnsanın üçüncü eşqi və sevgisi valideynlərə, ataya və anaya olmalıdır. Həqqi-Təala anaya yaratmaq qabiliyyəti vermişdir. İnsanı yaradan anadır. Ana dünyada ən müqəddəs varlıqdır. Həzrəti peyğəmbərimiz buyurub ki, cənnət anaların ayaqlarının altındadır.

Beşiyimizin başında ilk laylanı çalan, bizi canıyla qidalandıran, gecələr yuxusuz qalıb bizə keşik çəkən, beşiyimizi yırğalayan anadır. Biz ilk dəfə dünyaya göz açanda ananı görürük, ilk dəfə dil açıb danışanda "ana" deyirik. İlk vətən şərqlərini anadan öyrənirik. Bizə yaşamaq dərsi keçən anadır. Biz ananı müqəddəs bir məhəbbətlə sevməli, daim ananın keşiyində durmalıyıq. Ana ilə yanaşı həyatda ən böyük sevgilərindən biri ataya olmalıdır. Dünyada insanın dayağı birinci

arxası atadır. Ata insan üçün yenilməz uca dağdır. Ata insanın örnək və inanc yeridir.

Nəhayət, insanın ən böyük eşqi və məhəbbəti gələcək həyat yoldaşına, sevgilisinə olur. Məhəbbət haqqında dünyanın ən böyük dahiləri fikir söyləmişlər. Məhəbbət haqqında yazmayan şair, demək olar ki, yoxdur. Aşıqlar və şairlər məhəbbət haqqında böyük dastanlar yaratmışlar. Bu gün xalq onları sevə-sevə oxuyur. Dünyada sevgililər günü böyük təmtəraqla qeyd olunur. Məhəbbətə çoxlu-çoxlu təriflər vermək olar. Məhəbbət ruhlar arasında yol, ruhlar arasında bağlılıqdır. Məhəbbət dünyada ən böyük cəzətmə qüvvəsidir. Məhəbbət yaranışın başlanğıcıdır.

*Hər günüm bir aya, ilə bənzəyir,
Hər sözüm yanıqlı dilə bənzəyir.
Məhəbbət ürəkdə gülə bənzəyir
Güllün də hicridən ah-naləsi var.
Güllərin dərini bülbüllər arar.*

Sənan Çıraq

Məhəbbət insanlara Allah tərəfindən göndərilmişdir. Məhəbbət həyatın, ailənin əsasını təşkil edir. Sevgisiz ailə mümkün deyil. Məhəbbət insanlar arasında təmənnaşsız bağlılıqdır. Məhəbbət ən böyük və ən şərəfli dostluqdur. Məhəbbət bənzəri olmayan ünsiyyətdir. Məhəbbət insanın qarşılıqsız fədakarlığıdır. Aşiq, məşuq yolunda daim canını fəda etməyə hazırdır.

*Qazdır məzarımı çeşmə başında
Sal sinəm üstündən yol, incimərəm.*

Aşiq Ələsgər.

Məhəbbət ən böyük istedad, ən böyük qəhrəmanlıqdır.

*Məndə Məcnundan fızun aşıqlıq istedadı var.
Aşiqi sadıq mənəm, Məcnunun yalnız adı var.*

Məhəmməd Füzuli

Məcnunu çöllərə salan, Fərhada dağlar çapdıran məhəbbətdir.

Şəbu-Hicran yanar canım, tökər qan çeşmi-giryanım,
Oyadar xəlqi əfğanım, qara bəxtim oyanmazmı?!

Qəmim pünhan tuytardım mən, dedilər yarə qıl rövşən
Desəm ol bivəfa, bilməm, inanarmı, inanmazmı?!

Məhəmməd Füzuli

Məhəbbət insanın canında qaynayan əbədi bir cövhərdir. Eşq insanı saflaşdıran və paklaşdıran, onu göylərə uçuran, səmələrə sakin edən, sirli bir qüvvədir. Eşq ilahidən qidalanır. Eşq paklıqla pərvəriş tapır. Yar yolunda yanan aşiq, məşuq yolunda hər cəfaya hazırdır. Aşiq pərvənə şamın başına dolanan kimi daim məşuqun başına dolanmaqdadır.

*Baxçamda min dürlü nemət əkməsəm,
Demərəm süfrənə dad eylə məni.
Gecələr dövrəndə keşik çəkməsəm
Ömrünə, gününə yad eylə məni.*

*Köksümdə atəş var, sinəmdə dözüüm
Yollar ayrıcında yol olub gözüm
Əhdə vəfa edib gəlməsəm özüm
Namərd körpüsünə ad eylə məni.*

Sinan Çıraq

Aşiq məşuq yolunda hər cəfaya hazırdır. Laçınlı sarı aşiq sevgilisinin məzarı başında üç gün, üç gecə ağlamış və dünyasını dəyişmişdir. Məhəbbət xoşbəxt və sağlam ailənin əsasını təşkil edir. Ailə məhəbbət üzərində qurulursa, heç vaxt xoşbəxt ola bilmir.

Ailə və cəmiyyət

İbtidai icma quruluşundan bəri ailə cəmiyyətlərin və dövlətlərin əsasını təşkil etmişdir. Ailənin əsasında təmiz və saf məhəbbət dayanmalıdır. Ailə nə qədər möhkəm və dayanıqlı olarsa, cəmiyyət və dövlət də möhkəm və dayanıqlı olar.

İnsan dünyaya ilkin olaraq ailədə göz açır. İnsan ilkin olaraq ailədə tərbiyə olunur, hər cür qayğı ilə ailədə rastlaşır, haqqı və ədaləti də ilkin olaraq ailədə görür. Ana övladının başında vətən şərqiyləri oxuyur. Övladda vətənə, torpağa məhəbbət hisləri oyadır. Ailə nə qədər hüquqi və demokratik olarsa, dövlət də o qədər hüquqi və demokratik olar.

Ailə qurmağın ilkin şərti təmiz və saf məhəbbətdir. Qurulan ailənin yaşamaq üçün mənzili olmalıdır. Ailənin yaşaması üçün ailənin başçıları eyni zamanda həddi buluğa çatmış ailə üzvləri işləməli ailə büdcəsinə pul gətirməlidir.

Ailədə bir büdcə olmalı, qadın və ya kişi tərəfindən idarə olunmalıdır. Ailənin maliyyə işləri dəqiq tənzimlənməlidir.

Evlənməyin iki səbəbi var. Malın muhafizəsi və nəslin davamı. Burada şəhvətin söndürülməsi və ya başqa məqsəd doğru olmur, ər bir yere getdikdə arvad onun yerini tutur. Arvadın yaxşısı odur ki, ağıl, dəyanət, iffət, həya, ismət, rıq-qət və nəzakətdə, üzüyolalıqda, ərinin sözüne baxmaqda, fədakarlıqda misli olmaya, təsərrüfatı idarə etməkdə mahirlik göstərə, qayğıkeşliyi, mehribanlığı, şux təbiəti, xoş xasiyyəti ərinin könlünü açmağa, dərini dağıtmağa səbəb ola.

Qadının gözəlliyi xatirinə almaq doğru deyildir. Gözəlliklə iffət az halda bir yerdə olurlar. Çünki, gözəl qadına gözü düşən çox olar. Ağıllarının zəifliyindən davam gətirə bilməyib gönüsuya verərlər. Eləcə də qadını dövlətin xatirinə almaq düzgün hesab edilə bilməz.

Filosoflar deyiblər ki, yaxşı qadın ana, dost və kənz, pis arvad isə zalım, düşmən və oğurlara oxşayar.

Qadın və kişi bərabərliyi tarix boyu bir problem olaraq icmaların və cəmiyyətlərin qarşısında dayanmış, bu gün demək olar ki, həllini tapmışdır. Bu gün dünyada qadın dövlət başçıları vardır.

Dövlət

İnsan yaranan gündən dövlət də formalaşmağa başlamışdır. İbtidai icma quruluşunda tayfa və qəbilə başçıları icma başçısı olaraq dövlət başçısına bənzər funksiyalar yerinə yetirmişdilər.

Dövlət icmanı, cəmiyyəti və xalqı idarə edən təsisatlar toplusudur. Dövlətin başında dövlət başçısı hökmdar dayanır. Dövlət başçısı öz idarəetmə strukturlarını, institutlarını yaradır və ölkəni idarə edir. Ölkə xalq tərəfindən qəbul olunmuş baş qanun konstitusiyası vasitəsilə idarə olunur. Konstitusiyası ölkəni idarə etmək üçün yaranmış qanunlar toplusudur. Hər ölkənin öz konstitusiyası var. Tarix boyu böyük alimlər, yazıçılar və şailər ədalətli hökmdar obrazı yaratmışlar. Bəşəriyyəti daim bir sual düşündürmüşdür. Ədalətli hökmdar necə olmalıdır?

Hökmdarın yeddi xisləti olmalıdır. Birinci - atalıq. Bu hər kəsin özünə görə münasibət, xalqın ürəyinə yol tapmaq, hamıya mehribanlıq göstərmək, hirs və qəzəbini uda bilmək vasitəsi ilə asanlıqla əldə edilə bilər.

İkinci - alicənablıq. Bu nəfsani qüvvələri təbiyə edib saflaşdırmaqdan, qəzəb qüvvəsini mülayimləşdirməkdən, şəhvət qüvvəsini məhv etməkdən sonra əmələ gəlir.

Üçüncü - mətinlik. Bu qəti nöqtəyi-nəzər, fitri iradə, dərin mühakimə, ciddi mübahisə, düzgün fikir, böyük təcrübə əldə etməklə əmələ gəlir.

Dördüncü - tam əzm. Buna kişilik əzmi, şahlıq əzmi də deyilir. Əzm iradə vasitəsilə əldə olunur.

Beşinci - səbrli olmaq. Bu ağır və çətin günlərdə ümitsiz anlarda, çıxılmaz vəziyyətdə davam gətirə bilməyə deyilir, bütün mətləblərin açarı səbrdir, deyiblər.

Altıncı - var-dövlət. Bu xalqın malına gözdikməmək və tamah salmamaq üçün lazımdır.

Yeddinci - sadıq və əməli-saleh köməkçilər. Həqiqətdə hökmdarlıq o adama yaraşar ki, dünyaya xəstələndikdə onu müalicə edə bilsin, sağlam olduqda səhhətini qoruya bilsin. Çünki hökmdar dünyanın hakimi yerində olar. Əksər dövlətlər xeyirxah və iradəli, başçıları olduqda ədalətli hökmdarları olduqda yaşamış və inkişaf etmişdir. Dövlətin inkişafdan dayanmasını və böhrana uğramasının səbəbi hökmdarların mal toplamağa sərmayə yığmağa, vəzifə tutmağa aludə olmasıdır.

Hökmdar rəiyyətin halına diqqət yetirməli, onu hayına qalmalı, ədalət işlərinə əməl etməlidir.

Dövlət yalnız ədalət əsasında uzun müddət yaşaya bilər. Ədalətin birinci şərti odur ki, xalqın müxtəlif təbəqələri arasında uyğunluq yaradılsın. İnsanın sağlamlığı dörd ünsür arasındakı tənəsüblükdə olduğu kimi, cəmiyyət arasındakı uyğunluq da dörd sinfin qarşılıqlı müvafiqliyində olar.

Birinci - ziyalılar, ikinci - hərbiçilər, üçüncü - tacirlər, sənətçilər, bac-xərac foplayanlar.

Dördüncü - əkinçilər, biçinçilər, kəndçilər, suvarıcılar, maldarlıqla məşğul olanlar, fəhlələr.

Bədəndə bir ünsür başqa ünsürlərə üstün gəl-

dikdə mizac pozulduğu kimi, bu siniflərdən də biri başqa üç sinfə üstün gəldikdə cəmiyyətdəki işlərin müvazinəti pozular, müxtəlif fəsadlar yaranar. Bu dörd dəstə birgə, əlbir, ahəngdar fəaliyyət göstərdikdə mədəniyyət, fəzilət və səadət sistemi əmələ gəlir.

Əgər hökmdar əsas məsələlərdə nadanlığa və səhlənkarlığa yol versə, nəticəsi dəhşətli olar. Başlı kef və əyləncəyə qarışsa, işləri özbaşına buraxsa, ölkənin vəziyyəti xarablaşar, şər və zərər işə düşər, qayda-qanun tərsinə çevrilər, rüşvət qapıları açılar, tamahkarlıq qüvvələri ona kömək edər, bədbəxtlik xoşbəxtliyə qalib gələr, dostluq ədavətlə, nizam-intizam hərc-mərcliklə yerini dəyişər. Hər şeyi yenidən başlamağa, haqqı bərpa edəcək bir insana, ya ədalətli hökmdara ehtiyac hiss edilir.

Dövlət başçısı öz sirlərini gizli saxlamalıdır, ancaq iradəli, heysiyyətli, sədaqətli, şərəfli, ağız bütöv, uzaqgörən, tədbir tökməyi bacaran, sir verməyən şəxslərlə məsləhətləşməlidir.

Dövlət başçısının əfv edib bağışlamaq xüsusiyyəti olmalıdır. Tarixdə müxtəlif quruluşlar, müxtəlif dövlətlər olmuşdur. Tarix boyu zaman irəli getdikcə dövlətlər də öz quruluşunu, formasını dəyişmişdir. Tarixdə ilk dövlət modeli, dövlət quruluşu quldarlıq olmuşdur. İbtidai icma quruluşu sona yetdikdən sonra insanlar var-dövlət yığmaq həvəsinə düşmüş, ilk sahibkar quldarlar yaranmağa başlamışdır. Quldar dövlətlərdə qullar bazarlarda alınıb satılmış, əsas işçi qüvvəsi qullar olmuşdur. Quldarlıq dövründə insan haqları kobudcasına, dəhşətli şəkildə pozulmuşdur. Bu dövrdə insan alət kimi istifadə olunmuşdur. Yarı ac, yarı tox saxlanılan qullar plantasiyalarda işlədilmiş, şallaq və qamçı altında əzilmişlər. İnsanın istismarı başlanan gündən istismara, zülmə qarşı insanın mübarizəsi başlamışdır. İnsan öz haqları uğrunda canından keçməyə məcbur olmuşdur. Tarixdə böyük qul üsyanları baş vermişdir.

*Amerika, yaxşı dinlə bu səsimi
Hökmü verən zaman olur
Bil ki, qullar dünyasının
İntiqamı yaman olur.*

Səməd Vurğun

Qul üsyanlarında qullar quldarlardan dəhşətli qisas almış, onlara göstərmişlər ki, zalımlığın sonu ölümlə nəticələnir.

Quldarlıq öz ömrünü başa vurduqdan sonra feodalizm dövrü gəlmiş, quldar dövlətlər öz yerlərini feodal dövlətlərə vermişdir. Feodallıq dövründə əsas işçi qüvvəsi olan kəndlilər günlərinin əksər hissəsini tarlada feodallar üçün pulsuz işləmişlər. Sənayenin yaranması ilə fəhlə sinfi yaranmış, kapitalizm formalaşmış, feodal dövlətlərin yerini kapitalist dövlətlər tutmuşdur. Kapitalizmdə fəhlələr öz əməklərini bazarda azad şəkildə satırlar. Kapitalizm feodalizmə nisbətən xeyli mütərəqqi quruluşdur və burada insan haqları müəyyən qədər qorunur.

1917-ci ildə V.İ.Leninin rəhbərliyi altında Rusiyada inqilab baş vermiş, fəhlə-kəndlilər hakimiyyətə gəlmişlər. Beləliklə, dünyanın bir hissəsində sosializm bərqırar olmuşdur. Sosializm dövründə bütün əmlək dövlətin inhisarına keçmiş, yeni quldar dövlət formalaşmışdır. Saxta bayraq altında qurulan sosializm dövləti bəşəriyyətə böyük bəlalar gətirmiş, 50 milyon insanın həyatına son qoymuş, əhəlinin ziyalı təbəqəsi demək olar ki, məhv edilmişdir. Sosialist dövlətinə yevrey mafiyası rəhbərlik edirdi. 1990-cı illərin əvvəllərində Sovet ərazisində yaşayan bütün millətlər ayağa qalxmış, sosializmi tarix səhifəsindən silmişlər. Bu prosesdə respublikalar öz müstəqilliklərini elan etmiş, müstəqil dövlət kimi fəaliyyətə başlamışlar. Bu gün bütün yer üzündə kapitalizm quruluşu bərqərarıdır və özü-özünü tənzimləyən bazar iqtisadiyyatı adlanır.

Beləliklə, Sovet imperiyasının sonu çatdı.

Başqa respublikalarla yanaşı Azərbaycan da 1991-ci ilin oktyabrında öz dövlət müstəqilliyini elan etdi. Azərbaycanın üzərində üçrəngli dövlət bayrağı dalğalanmağa başladı. Azərbaycan 1920-ci ildə itirilmiş dövlət müstəqilliyini bərpa etdi. Azərbaycanın müstəqilliyini istəməyən xarici qüvvələr fəaliyyətə başladılar. 1993-cü ilin iyun ayında Azərbaycanın milli qəhrəmanı Surət Hüseynovun başçılığı altında qiyam hazırlandı. Gəncədə qan töküldü. Torpaqlarının bir hissəsi düşmən tap-

dağında olan Azərbaycan parçalanmaq və öz müstəqilliyini itirmək təhlükəsi qarşısında qaldı. Belə ağır vəziyyətdə Azərbaycan respublikasının prezidenti Əbülfəz Elçibəy xalqın təkidli tələbini nəzərə alaraq Naxçıvan respublikası Ali Məclisinin sədri, keçmiş respublika rəhbəri Heydər Əliyevi Bakıya dəvət etdi. Heydər Əliyevin gəlişi ilə qara buludlar Azərbaycanın üzərindən çəkilməyə başladı. Müdrik rəhbərin gərgin söyləri nəticəsində vəziyyət stabiləşməyə başladı, qiyamçı qüvvələr zərərsizləşdirildi, həyat öz normal axarına qayıtdı. 1993-cü ilin payızında H. Əliyev cənabları ümumxalq səsverməsi ilə respublikanın prezidenti seçildi. Həmin gündən başlayaraq 15 iyun Azərbaycanda qurtuluş günü kimi qeyd olunur. Beləliklə, H.Əliyevin yenidən Azərbaycan hakimiyyətinə qayıdışı Azərbaycanı qara günlərdən xilas edib xoşbəxt günlərə sarı aparmağa başladı. İlk olafraq müharibə dayandırıldı, atəşkəs haqqında müqavilə imzalandı.

H. Əliyev Azərbaycan iqtisadiyyatını ayağa qaldırmaq üçün xarici transmilli neft şirkətləri ilə əsrin üqaviləsi adlanan məşhur neft kontraktlarını imzaladı. Azərbaycanda demokratik parlament seçkiləri keçirildi, ümumxalq səsverməsi ilə Azərbaycanın ilk konstitusiyası qəbul olundu. Beləliklə, Azərbaycan böyük dirçəliş və inkişaf, çiçəklənmə yoluna qədəm qoydu.

Dahi və müdrik dövlət başçısı kimi H.Əliyevin coşqun fəaliyyəti, qurduğu düzgün və uzaqgörən siyasət get-gedə özünü daha aydın göstərməyə başladı. Azərbaycanda böyük iqtisadi inkişaf start götürdü, genişmiqyaslı abadlıq və mədəni quruculuq işləri təşəkkül tapdı, həyat normal və stabil axara düşdü, Azərbaycanın dünya miqyasında nüfuzu və yeri artdı.

1996-cı ildən Azərbaycana neft pullarının gəlməsi respublikanın parlaq bir gələcəyinin müjdəçisi oldu. Neft sektoru ilə yanaşı neft pullarından bəhrələnen başqa sənaye sahələri və kənd təsərrüfatı da geniş inkişaf yoluna qədəm qoydu. Respublikada tikinti-quruculuq işləri geniş vüsət aldı. Bütün infrastruktur, demək olar ki, yenidən qurulmağa başladı. Bakı-Ceyhan neft kəməri və Bakı-Ərzurum qaz kəməri işə düşdü. Respublika mənzil tikintisinə görə dünyada birinci yerə çıxdı. Respublikada eti-

barlı enerji və informasiya təchizatı sistemi yaradıldı. Bakı və respublikanın bir çox şəhərləri Avropa stilli şəhərlərə çevrildilər. Bütün bunlar H.Əliyevin parlaq zəkasının məhsulu idi. Bu müdrik insan həqiqətən də ömrünün qalan hissəsini xalqına bağışladı. H.Əliyev əbədiyyətə qovuşduqdan sonra Azərbaycanda prezident kürsüsünə onun oğlu, Əliyev dühasının yetişdiriyi görkəmli ictimai-siyasi xadim, gənc və enerjili siyasətçi İlham Əliyev cənabları gəldi və H.Əliyev yolunu uğurla və şərəflə davam etdirməyə başladı. Artan neft gəlirləri, iqtisadi yüksəliş İ.Əliyevin uğurlu xarici siyasəti Azərbaycanın dünyada mövqelərini daha da möhkəmləndirdi, Azərbaycanı öndə gedən dövlətlər sırasına çıxardı, Cənubi Qafqazın ən güclü və qüdrətli dövləti etdi. Azərbaycan dünyada söz sahibi oldu. İ.Əliyev hakimiyyətə gələndən sonra Azərbaycanda güclü iqtisadi inkişaf baş verdi, Azərbaycan iqtisadiyyatı birə-beş artdı.

Bu gün dünyada informasiya texnologiyalarının yüksək səviyyədə inkişafı, elmi-texniki tərəqqi iqtisadi integrasiyanın qloballaşmasını qaçılmaz edir. Dövlətlər arasında iqtisadi münasibətlər, mədəni və siyasi əlaqələr aktiv şəkildə inkişaf edir. Azərbaycan da bu proseslərin içindədir. Ancaq eyni zamanda qloballaşmanın zərərli tərəfləri də vardır. Bundan qorunmaq üçün dövlət səviyyəsində təsirli tədbirlər görülməlidir və görülür. Yaxın gələcəkdə Azərbaycan qloballaşan dünyada öz yeri və mövqeyi olan azad, xoşbəxt, inkişaf etmiş bir dövlətə çevriləcəkdir.

Bu gün Azərbaycan mədəniyyətinin təbliği sayəsində respublikanın birinci xanımı Mehriban Əliyevanın gördüyü məqsədyönlü tədbirlərbütün dünyaya örnekdir. Bu gün Azərbaycan musiqi sənətinin inciləri sayılan muğam və saz sənəti YUNESKO-nun qızıl fonduna daxil edilmişdir.

Azərbaycanın daim inkişaf edən bir respublikaya çevrilməsi sayəsində Əliyevlər ailəsinin gördüyü işlər, yeritdiyi siyasət danılmazdır və hələ uzun müddət Azərbaycanın səadəti və çiçəklənməsi yolunda öz xidmətlərini göstərəcəkdir.

(ardı var)